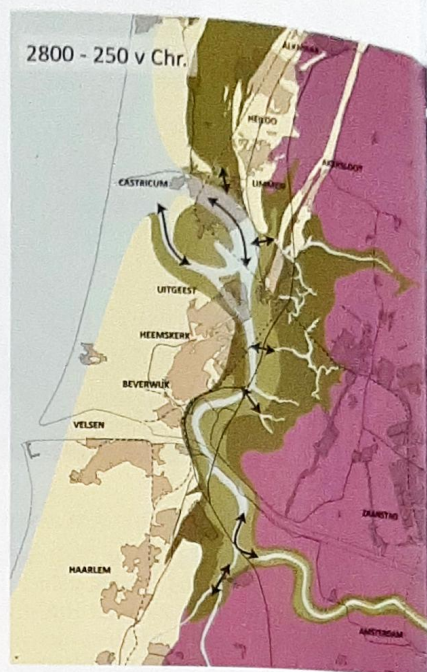

Sporen van

• Veenheide in de Haddingsbraak bij Halfweg.

• Ontwikkeling van het Oer-IJ-gebied 2800 - 250 v. Chr. Bron: Stichting Oer-IJ.

Het Oer-IJ is een bepalende factor geweest in de ontstaansgeschiedenis van het landschap tussen Haarlem, Amsterdam en Alkmaar. Deze invloed is tot op de dag van vandaag herkenbaar in de natuur en het landschap van dit gebied.

Het prille begin

In de laatste ijstijd, het Weichselien, lag een groot deel van de Noordzee droog. Daarna vond aanvankelijk een snelle zeespiegelstijging plaats door het smelten van het landijs. Omstreeks 2750 jaar v.Chr. was de snelheid van deze zeespiegelstijging zover afgenomen dat zich een reeks strandwallen en lage duintjes kon vormen ter hoogte van de lijn Haarlem – Alkmaar. Door aanzanding verplaatste de kustlijn zich naar het westen en ontstond een getijdengebied met geulen en wadden op de plaats waar tegenwoordig de Castricumerpolder ligt. Oostelijk

hiervan lag een overgangsg gebied naar de hierachter gelegen uitgestrekte veenmoerassen. En noordelijk van het getijdengebied lagen twee strandwallen als lichte verhogingen in het landschap, respectievelijk ter hoogte van (tegenwoordig) Uitgeest – Akersloot – Boekel en van Limmen – Heiloo – Alkmaar. In dit gebied slingerde het Oer-IJ van het zuidelijke Flevomeer (ter plaatse van het huidige Flevoland) naar het westen, met een uitmonding in zee ter hoogte van Castricum. Maar doordat het noordelijke en zuidelijke Flevomeer met elkaar verbonden raakten en zodoende

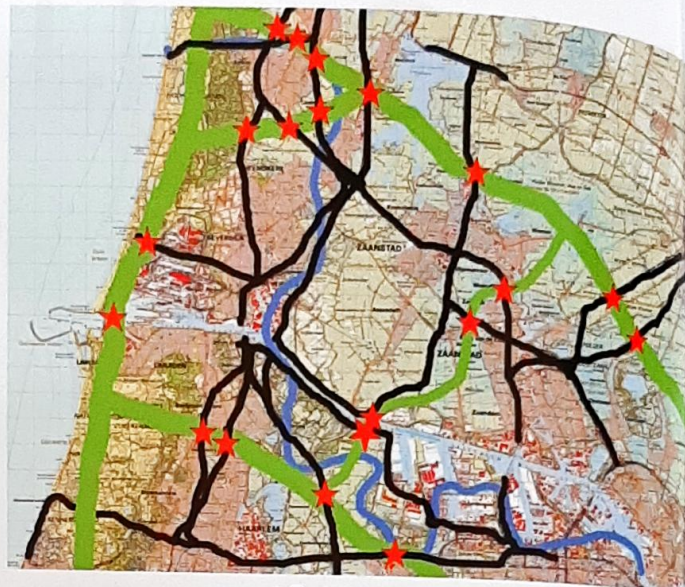
via het zeegat van het Vlie naar de Noordzee konden afwateren verminderde de afvoer via het Oer-IJ. Daardoor begon rond 200 v.Chr. het zeegat dicht te slibben, verdween de getijdenwerking in het estuarium en vond de stroming daarna in de omgekeerde richting plaats. Het gehele voormalige getijdengebied werd nu veiliger en meer geschikt voor permanente bewoning. Ook de rand van het veengebied raakte bewoond; hier zijn langgerekte afwateringsloten uit die tijd gevonden.

Ontginning en bedijking

Enkele eeuwen later, rond het jaar 250, raakte het Oer-IJ-systeem verder dichtgeslibd. Hierdoor stagneerde de waterafvoer en ontstonden er opnieuw moerassen met veengroei. Maar vanaf de negende eeuw gaat men het veen stukje bij beetje ontwateren en ontginnen. Daardoor kwam een proces van inklinking op

● Rietorchissen op de Hooge Weide.

● Ecologische verbindingzones en faunaknelpunten. Bron: Bart Kort.
blauw: hoofdliep Oer-IJ
groen: ecologische verbindingzones
zwart: autosnelwegen, provinciale wegen en spoorlijnen
rode sterren: faunaknelpunten.

het Oer-IJ nu vooral intensief gebruikt grasland, mais- en bollenteelt. Maar daarnaast zijn er ook kleinere en grotere natuurterreinen te vinden. Eén van de aantrekkelijke kanten van het landschap van het Oer-IJ-gebied

noordse woelmuis (*Alexandromys oeconomicus arenicola*). Het waren veraf gelegen terreinen die in agrarisch opzicht hooguit extensief werden gebruikt en tegenwoordig meestal natuurgebied zijn. Enkele

Eén van de aantrekkelijke kanten van het landschap van het Oer-IJ-gebied is de 'leesbaarheid' van de ontstaansgeschiedenis

is de 'leesbaarheid' van de ontstaansgeschiedenis. Zo is bijvoorbeeld het contrast tussen het open landschap van de strandvlaktes en het meer kleinschalige en besloten landschap van de strandwallen (inmiddels voor een groot deel bebouwd) heel opvallend. En op allerlei plaatsen zijn restanten te vinden van het Oer-IJ zelf en van allerlei zijkreken en -kreekjes. Aan de westkant van Uitgeest bevindt zich bijvoorbeeld een watergang die één van de oude hoofdlopen van het Oer-IJ is en hier ook nog de Dye heet.

Overlanden

Op een aantal plaatsen langs de oude kreek zijn moerasterreinen aanwezig, onder meer drassige dotterbloemgraslanden en verschillende typen rietland. Dit zijn vaak soortenrijke levensgemeenschappen met allerlei bijzondere planten- en diersoorten, zoals onder andere de

voorbeelden zijn de oeverlanden langs het Limmer Die en die langs de meertjes Weijenbus en Vroonmeer bij Uitgeest.

Kwelzone

Aan de binnenduinrand komt grondwater aan het oppervlak, zogenoemde kwel. In de hierdoor gevoede stromende slootjes, de "duinrellen", heersen bijzondere milieuomstandigheden en treffen we een eigen levensgemeenschap met kenmerkende planten- en diersoorten aan.

Andere landschapselementen

Ook de mens heeft in de afgelopen eeuwen verschillende bijzondere elementen aan het landschap toegevoegd – bewust én onbewust – waar zich naderhand natuurwaarden hebben ontwikkeld. Dit betreft eendenkooien, forten, buitenplaatsen en landgoederen, de laatste vooral aan

de binnenduinrand en op de strandwallen. Maar ook de kolkgangen, ontstaan bij dijkdoorbraken – met name van de dijken langs het IJ – horen bij deze categorie. Afhankelijk van omvang en diepte kan zo'n braak (een regionale benaming) geheel of gedeeltelijk zijn dichtgegroeid. Die begroeiing heeft zich soms tot veenmosrietland en veenheide ontwikkeld, zoals bijvoorbeeld in het Spaarnwouderveen (ook wel Haddingsbraak genoemd) bij Halfweg.

Weidevogels

Een ander natuuraspect dat in een wisselwerking tussen mens en natuur is ontstaan, is het voorkomen van broedende weidevogels. Zij waren een vanzelfsprekend verschijnsel in onze graslanden, maar zijn in de tweede helft van de vorige eeuw op veel plaatsen gedecimeerd of geheel verdwenen. In het Oer-IJ-gebied zijn enkele terreinen waar natuurorganisaties er in geslaagd zijn een indrukwekkende weidevogelstand te behouden of te herstellen. Dit betreft onder meer het Oosterveld bij Limmen, de omgeving van het Limmer Die, de Oude Venne en Groote Ven tussen Castricum en Uitgeest, de

● De Dye bij Uitgeest, een oude hoofdloop van het Oer-IJ.

terreinen ten noorden van landgoed Marquette te Heemskerk en de Hempolder en Westwouderpolder bij het Alkmaardermeer.

Natuurontwikkeling

In de afgelopen decennia zijn in het Oer-IJ gebied ook verschillende natuurontwikkelingsprojecten uitgevoerd, vaak in een of andere combinatie met waterberging. Deze (nog vrij jonge) projecten hebben al tot bijzondere resultaten geleid. Zo zijn er bij onderzoek tal van plantensoorten van bloemrijke, vochtige graslanden en vochtig tot nat schraalland aangetroffen (Ten Haaf & Pauw, 2021). Tenslotte zijn ook in de in de jaren zeventig aangelegde recreatiegebieden Spaarnwoude, en Alkmaarder- en Uitgeestermeer – althans in delen van deze gebieden – belangrijke natuurwaarden aanwezig.

Toekomst

In het Oer-IJ-gebied zijn grotere en kleinere natuurterreinen aanwezig. Maar ze liggen wel geïsoleerd van elkaar en functioneren daardoor

als eilandjes, met het risico van inteelt en uitsterven van de lokale (te kleine) populaties. Daarom is onderlinge uitwisseling tussen plaatselijke populaties nodig. Maar die uitwisseling wordt in ons gebied belemmerd door een grote hoeveelheid menselijke infrastructuur: rijksen en provinciale wegen en spoorlijnen. De terugkeer van soorten als ringslang (*Natrix helvetica*) en otter (*Lutra lutra*), die inmiddels tot in Waterland zijn gevorderd, wordt daardoor ernstig belemmerd, en faunapassages zijn daarom dringend gewenst.

Voor het waterecosysteem geldt iets vergelijkbaars: ook daar heeft de mens allerlei barrières aangebracht in de vorm van sluisen, dammen en dijken. Deze belemmeren de uitwisseling, met name die tussen zout en zoet. Maar de betrokken instanties werken hier al langer samen aan het wegnemen van knelpunten voor vismigratie, onder meer in het project Ecologische Verbindingszone Noordzeekanaal en Ommelanden; daarbij zullen ook andere waterorga-

nismen van de vispassages kunnen profiteren.

Bart Korf, bkorf.1@kpnmail.nl

Literatuur

- BUIZER, D.A.G., P. VEEL & H. VAN WEE-NEN (redactie), 2018. Atlas van het Oer-IJ gebied. Stichting Uitgeverij Noord-Holland en Stichting Oer-IJ, Castricum.
- GOES, H. VAN DER, R. HIGLER, Y. VAN MANEN, R. RUESINK, H. VAN SLOGTEREN & A. ZOOMER, 1986. Duinrellen in Noord-Kennemerland: van Noordzeekanaal tot Hondsbossche Zeewering. Conserve, Schoor.
- HAAF, C. TEN & E. PAUW, 2021. Schoon-watervallei Castricum, Monitoring ecologische effecten op flora en vegetatie in 2020-2021. Ten Haaf en Bakker, Groet.
- KORF, B. m.m.v. F. VAN DER HEIDE, J. TEEUWISSE & C. VAN DEN TEMPEL, 2021. Kennisdocument Natuur van het Oer-IJ gebied. Stichting Oer-IJ, Castricum. Beschikbaar via www.oer-ij.eu.

Websites:

- Ecologische Verbindingszone Noordzeekanaal en Ommelanden: <https://iplo.nl/>.
- Stichting De Hooge Weide: www.stichting-dehoogeweide.nl.
- Stichting Oer-IJ: www.oer-ij.nl.